

Proverbele românești, de la tradiție la digitalizare (I) (Romanian Proverbs, from Tradition to Digitalization I)

Monica-Geanina COCA

„Ștefan cel Mare” University of Suceava, Romania

Abstract: The present paper analyzes how the mechanism of construction and operation of the traditional proverb, which calls for operations of structuring, metaphORIZATION, transfer and extension of meaning in other communication situations, finds its applicability when subjected to modeling by AI. The comparison of the particularities of the traditional Romanian proverbs with those generated by AI, by analyzing the way of updating the structural features, highlighted the fact that the traditional paremiological thesaurus is characterized by well-defined particularities at the level of construction elements. The specificity of the class resulting from the combination of features relates to aspects such as brevity, the frequently solemn nature, daily life, traditions and customs, particularities partially respected in the process of generating new proverbs by training models of artificial intelligence.

Keywords: proverb, AI, structural analysis, metaphORIZATION, extension of meaning

1. Preliminarii. Paremiologie

Domeniu autonom de cercetare începând cu secolul al XIX-lea, paremiologia românească a fost supusă de-a lungul timpului unor perspective diferite de investigare, orientate spre domenii prioritare precum antropologia culturală, etnografia, folclorul, sociologia, lingvistica, semiotica, retorica. Contribuțiile au vizat interogarea unor aspecte teoretice legate de definirea obiectului de studiu, geneza proverbului, criteriile de tipologizare, trăsăturile

clasei în raport cu alte specii înrudite (zicătoare, aforism, maximă, dicton, ghicitoare, expresie, expresie idiomatică)¹.

Investigarea paremiologică de tip lingvistic cunoaște și ea rezultate notabile, care s-au concretizat, pe de o parte, într-un inventar terminologic variat, descrieri ale proverbului din diferite perspective (lexicologică, semantică lexicală ori cognitivă, poetică, stilistică) și, pe de altă parte, prin lucrări lexicografice de teaurizare, de clasare a acestor fapte de limbă în funcție de criterii diferite (alfabetic, onomasiologic, tematic).

2. Ipoteza de cercetare

Pornind de la actualizările teoriei și practicii proverbului și de la distincțiile formulate la nivelul acestei clase terminologice, demersul nostru ia în considerare, în această primă parte, două tipuri de excursuri: unul, care presupune o scurtă evaluare a teoriei proverbului în lucrările românești de profil prin inventarierea trăsăturilor speciei ce rezultă din configurările definiționale exprimate, iar celălalt, de confruntare și, implicit, de validare/invalidare a acestor particularități funcționale în lexicalizările generate de inteligența artificială (AI). Precizăm faptul că în această primă parte a cercetării noastre vom urmări modul în care aceste mărci specifice se constituie în trăsături caracteristice pentru tipurile de structuri generate de AI, urmând ca într-un demers ulterior să analizăm influența pe care tehnologia a imprimat-o în timp unor lexicalizări diferite ale proverbului.

¹ Pentru o evaluare actuală a teoriei referitoare la proverb într-un demers comparat (lexical, semantic, pragmatic), prin valorificarea literaturii de specialitate din diferite spații lingvistice (englez, francez, finlandez ș.a.), a se vedea Oana Aurelia Gencărau, *Proverbul de la paremiologic la retoric*, Editura Universității din Oradea, 2008.

2.1. Definiții și trăsături ale proverbului tradițional în literatura de profil

O privire retrospectivă asupra opțiunilor exprimate de specialiști pentru acest concept pune în evidență ideea existenței unei specii complexe, cu particularități distincte, greu de cuprins într-o singură definiție. Expunerile teoretice converg spre recunoașterea proverbelor ca structuri recognoscibile prin actualizări speciale ale sistemului lingvistic, cu disponibilități de utilizare multiple, în directă legătură cu codul cultural în care acestea sunt invocate. Redăm, pentru început, câteva definiții:

I. A. Zanne (1885: XX): “Proverbele sunt expresiunea caracterului și moravurilor unui popor, modul său de a cugeta, de a vedea și de a simți.”;

I. C. Chițimia (1960: 464): “Proverbul este formularea scurtă a unei constatări cu valoare larg omenească, exprimată direct sau figurat.”;

G. Muntean (1967: XVII): “proverbul este o frază scurtă, de obicei ritmică și uneori rimată, prin care poporul, exprimând (cel mai adesea metaforic, concis și sugestiv) rezultatul unei lungi experiențe de viață pronunțată și o concluzie, un îndemn, o învățătură, o constatare asupra lumii, constatare ce are regulă o accentuată nuanță morală”;

Pavel Ruxăndoiu (1966: 97): “Proverbul reprezintă unități sintactice integrale, la nivelul propoziției sau al frazei”; „o formulă concisă, cu o organizare lingvistică relativ stabilă, repartizată în contexte diferite, care exprimă concentrat, un adevăr sau o opinie generală”;

Elena Slave (1967: 172): “O combinație sintactică al cărei nivel simplu e propoziția și ale cărei elemente sunt folosite într-o accepție specială, cu valoare de ansamblu simbolică.”

Ovidiu Papadima (1968: 598): “Proverbele sunt, ca toate celelalte forme de artă populară, *forme de viață*. [...] Proverbele

distilează, ca să zic așa, viața. Însă o distilează astfel încât să nu-și piardă din savoare. [...] Proverbul e o formă de artă concentrată. Sunt tot atâtea forme de proverb câte forme de artă a cuvântului avem”;

Iorgu Iordan (1975: 209): structuri sintactice “[...] la baza cărora se află o imagine (în sens larg), indiferent de orice element pur gramatical, regulat sau neregulat. Acestea sunt mult mai numeroase decât cele din prima categorie provenite din nerespectarea normelor și joacă în limba vorbită un rol asemănător figurilor de stil din limbajul poetic, căci satisfac nevoile de ordin afectiv și dau vorbirii plasticitate, culoare, adică expresivitate”;

Cezar Tabarcea (1982: 84): “Proverbul este un enunț lingvistic cu o structură logico-semantică fixă, care întrerupe discursul în care este înglobat pentru a se referi metaforic la o situație care determină enunțarea acestuia sau la un segment al discursului.”;

Constantin Negreanu (1983: 48): “proverbele se remarcă prin capacitatea de esențializare, prin precizia, economia și caracterul estetic al expresiei”;

Gabriel Gheorghe (1986: 12): “proverbele reprezintă manifestări ale capacității de vehiculare a ideilor și conceptelor de către limbaj, sunt forme de limbaj, modalități de expresie apelând la constatări și experiențe acumulate în timp, șlefuite și condensate în grai, transmise din tată în fiu, făcând, așadar, parte din fondul ancestral de cunoaștere și exprimare al grupurilor umane constituite. [...] proverbul constituie unul din elementele caracteristice ale etniei și, prin forța lucrurilor, dovezi ale continuității colectivităților la definirea cărora contribuie”.

Gencărau (2008: 253): “orice proverb construiește un sens cu privire la și numai la [uman] și convertește orice aserțiune în aserțiune despre om”.

Specificitatea clasei, așa cum rezultă din inventarierea trăsăturilor cuprinse în definițiile de mai sus rezultă din actualizarea mai multor particularități ce vizează structura sintagmatică a enunțului, conținutul și aspectul (stilistic) al mesajului: *fixitatea*, pusă în legătură cu *expresivitatea* sau cu natura expresivă a proverbului, reperabilă prin procedee specifice, în care sunt incluse și ritmul, rima, simetria etc; *generalizarea* (Elena Slave 1967: 182), înțeleasă atât ca rezultat al *metaforizării*, cât și o consecință a ridicării la stat de bun comun al unei națiuni; *durabilitatea* (I. Coteanu 1973: 99): “datorită structurii lor ritmice, rimei, când este cazul, structurii lor semantice, foarte adesea simetrică, ele se memorează ușor și trec din gură în gură”. În directă legătură cu modul de organizare a expresiei, reținem și *repetabilitatea* și *concizia*², aceasta din urmă fiind numită de Cezar Tabarcea (1982: 202) *scurtimea*, care este “măsurabilă prin numărul simbolurilor care intră în tiparul proverbului simplu și care nu coincide întotdeauna cu numărul lexemelor cuprinse în enunțul proverbial”.

Aceste particularități fac din proverb un enunț greu de cuprins într-o definiție, dar cu o ridicată putere de performare și cu tradiție în ceea ce privește preluarea acestuia în calitate de formă a “discursului repetat” (Coșeriu 2000: 258)³ în diferite tipuri de texte, atât în formă canonică, cât și modificată, prin

² Pentru observații legate de dimensiunile proverbului, a se vedea studiul Elenei Slave, *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor*, în *Probleme de lingvistică generală*, V, 1967, p. 189. Autoarea identifică, pe un corpus de 135 de proverbe, o limită de variabilitate a cuvintelor cuprinsă între trei și paisprezece unități lexicale.

³ Definit ca “tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică ca discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»”.

destructurare și restructurare⁴. De altfel, referindu-se la utilizarea “jocurilor de proverbe” ca “tehnici ludice”, Cezar Tabarcea (1982: 55) atrăgea atenția asupra vechimii acestei tradiții, care se regăsește în evul mediu timpuriu și în scrierile scolasticilor.

Fără a insista asupra distincțiilor dintre proverb și alte specii înrudite⁵, ne vom opri în continuare la câteva observații formulate de Cezar Tabarcea în urma analizei critice a opiniilor exprimate în legătură cu diferite perspective de interogare a proverbelor. După evaluarea mai multor proverbe din șase limbi (romanice sau germanice), autorul a conchis că “se poate vorbi de un specific al proverbului românesc în ciuda conținutului similar celorlalte” și de existența unui corpus *deschis*, în condițiile unui “stil închis”. Mai mult, autorul propune, într-un capitol aparte, un model semiotic⁶, care prezintă, la nivel teoretic, un mecanism generator de proverbe, a cărui aplicabilitatea este însă greu de probat. Acesta implică interacțiunea mai multor elemente, care au la bază un “principiu deductiv” de funcționare, dintre care un rol important îl dețin: a) , “o formulă generalizatoare care surprinde esența evenimentului”; b) tiparele existente în limbă; c) trăsăturile obținute la nivel *semantic*, “posibilitățile de lexicalizare” la nivelul *expresiei* și “posibilitățile de nuanțare a acestei expresii care să corespundă și intențiilor emițătorului”, reperabile la nivel stilistic.

⁴ Pentru a urmări variația și varietatea acestora în textul jurnalistic, a se vedea Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comunității fatice prin mass-media*, Editura “Alexandru Ioan Cuza”, 2006.

⁵ Pentru care trimitem la observațiile formulate de Dana-Luminița Teleoacă (Dobre), *The Proverb – Theoretical and Practical Boundaries*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, Dumitru Duda (Ed), *Paths of Communication in Postmodernity*, 2020, pp. 298-306.

⁶ Propus de Cezar Tabarcea, *op. cit.*, pp. 172-174, ca argument în favoarea *corpusului deschis* al proverbelor.

2.1.2. Trăsături ale proverbului generat de AI

“Generarea proverbelor printr-un proces subtil care poate fi explicat pe baza analizei mecanismelor semiotice și semantice care organizează enunțurile-proverb” la care făcea referire Cezar Tabarcea (1982: 58) îmbracă, în contemporaneitate, forma unui algoritm, în cazul replicilor digitale ale înțelepciunii populare generate de softuri specializate folosite de inteligența artificială. Acestea evidențiază o abordare complexă, prin luarea în considerare a mai multor dimensiuni specifice, dintre care, cea mai importantă se dovedește a fi forma lingvistică, respectiv organizarea propozițională, susceptibilă de a fi analizată fonetic, morfo-sintactic, semantic sau pragma-retoric.

Pe lângă aceasta, aplicația CHAT GPT 3.5., pe care am folosit-o în demersul nostru, recunoaște valorificarea, în generarea de “proverbe noi” și a altor caracteristici: *concizia, universalitatea* (“*teme universale și valori umane comune*”), *relevanța* (“*aspecte relevante ale societății și vieții moderne*”), *înțelepciunea* („*să ofere inspirație sau reflectare asupra vieții*”), *sonoritate* (“*ritm plăcut atunci când sunt citite sau rostite*”), *structuri bipartite* (“*prima parte stabilește o situație sau o premisă, iar a doua oferă o concluzie sau un sfat*”), *utilizarea construcțiilor comparative și a figurilor de stil* (“*pentru a accentua mesajul sau pentru a-l face mai expresiv și mai memorabil*”), *ritm și rimă*.

Redăm, în continuare, o exemplificare minimală, oferită ca răspuns la solicitarea noastră de a furniza câteva exemple de “proverbe noi” pe teme diferite: *Echilibru în tot, armonie în viață.; Curaj în inimă, drum către victorie.; Încrederea în sine, succes garantat.; Prietenie adevărată, aliat în orice luptă.; Înțelepciunea este lumina ce îndrumă pașii în întunericul incertitudinii.; Fericirea nu constă în a avea totul, ci în a aprecia tot ceea ce avem.; În mijlocul dificultăților se ascunde*

oportunitatea.; Gândurile sunt sămânța din care crește realitatea noastră.; Fiecare obstacol ascunde o oportunitate.; Răbdarea este arta de a aștepta fructele dulci ale muncii tale.; Minte fără inimă este ca o fântână uscată în deșert.; Tăcerea este răspunsul care vorbește cel mai tare.; Răbdarea învață omul să guste dulceața fiecărui moment.; Prietenia este legătura invizibilă care unește inimile la distanță.

Pentru compararea la nivelul performanței în materie de rezultat, am reiterat solicitarea de ilustrare a unor proverbe și altei aplicații generatoare de conținuturi în limba română cu ajutorul inteligenței artificiale (*creai.ro*), care utilizează, după cum se precizează în prezentarea competențelor pe care le deține aplicația, un algoritm de învățare automată, pe baza unor seturi de date de antrenament și “a unui set mare de date de exemple”. Iată câteva dintre exemplele primite: *Internetul grăbește zvonul, dar adevărul are pasul lin.; Butonul de partajare e ca semințele vântului, împrăștie idei bune și rele deopotrivă.; Prietenii din online sunt ca stelele pe cer – mulți strălucesc, dar puțini te ghidează.; Unde cuvintele sunt puține, gândurile cântăresc dublu.; Soarta este harta, iar pașii sunt ai tăi.; Casa inimii nu se clădește cu ziduri de îndoială.; O poveste bună e ca sămânța: dă roade în inimi fertile.; Unde cuvintele sunt puține, gândurile cântăresc mult.*

Conform trăsăturilor centralizate mai sus, o primă observație se impune, și anume că cele două tipuri de specii paremiologice, cele tradiționale și cele generate de AI prezintă o serie de similitudini: + concizie, + generalizare, + metaforizare, + sonoritate (cu funcție mnemotehnică), mai numeroase față de diferențele care vizează alte două particularități ale proverbelor

tradiționale: + repetabilitatea, + durabilitatea. Acestea li se poate adăuga și caracteristica + sapiențial, cu actualizare opțională⁷.

2.1.3. *Proverbul tradițional versus proverbul generat de AI*

Pentru identificarea altor distincții legate de modul de manifestare a acestora în proverbul tradițional și în structurile generate de AI, ne vom sprijini, în cele ce urmează, de descrierile teoretice ale proverbelor românești din perspectiva criteriilor logico-semantic și structural realizate de Cezar Tabarcea și de Constantin Negreanu.

Potrivit lui Cezar Tabarcea (1982: 110), investigarea posibilităților combinatorii ale termenilor și a structurii logico-semantică a proverbelor românești a avut ca rezultat identificarea următoarelor trăsături: “a) numele, în poziția unuia din cei doi termeni ai relației logice, nu are mai mult de doi determinanți, chiar și în cazul acesta având o frecvență destul de redusă; b) verbul, de partea oricăruia din termenii relației logice, nu are determinanți circumstanțiali sau are cel mult unul; c) grupul nominal subordonat verbului cuprinde un nume cu cel puțin un determinant.”.

Dintre tiparele identificate de autor (1982: 183-203), supuse de noi replicării prin AI și oferite ca exemple în solicitarea noastră de generare a unor “proverbe noi” după aceste modele, reținem următoarele categorii:

Tipul I: Proverbe implicative-calități (*Hoțul nedovedit este negustor cinstit.*), numite astfel “deoarece enunțurile proverbiale

⁷ Aspect remarcat de Gabriel Gheorghe, în studiul introductiv din lucrarea *Proverbele românești și proverbele lumii romanice. Studiu comparativ*, Editura Albatros, București, 1986, p. 14: „Proverbul nu constituie o formă de enunțare a unei încărcături exclusiv sau dominant sapiențiale, ci o modalitate de expresie artistică, figurată, prezentă în toate limbile”.

pleacă de la o implicație logică în structura lor profundă [...] ușor identificabile deoarece cuprind în expresie o copulă”; acesta cunoaște două subtipuri:

a) Subtipul 1, în care “termenii aparțin unor domenii semantice diferite, iar aceste domenii au cel puțin un sem comun [...] structura semantică este aceea a unei judecăți logice propriu-zise”:

Proverb tradițional: *Boală lungă moarte sigură.*

Proverb AI: *Cuvinte goale, relații fragile./ Râuri tulburi, pești puțini.*

b) Subtipul 2 este reprezentat de „tautologii logice” (S. Galopenția-Eretescu):

Proverb tradițional: *Omul este om.*

Proverb AI: *Timpul este timp./Viața e viață.*

c) Subtipul 3 cuprinde „proverbe paradoxale” (S. Galopenția-Eretescu), iar “semnificațiile termenilor din stânga și din dreapta copulei nu au o trăsătură comună”:

Proverb tradițional: *Omul prea bun este nebun.*

Proverb AI: *Copacul e liniște./ Luna e cântec.*

Tipul II: Proverbe implicative-obiecte, asemănătoare cu primul tip în ceea ce privește funcționalitatea:

Proverb tradițional: *Orice naș își are nașul.*

Proverb AI: *Fiecare lider are un rival în umbră./ Orice munte își are râul său care îl roade.*

Tipul III: Proverbe actanțiale prezintă “grad mai mare de generalizare”, iar termenii “denumesc clase de obiecte care se

prezintă o anumită trăsătură implicată de expresia lingvistică a lui X și x”:

Proverb tradițional: *Buturuga mică răstoarnă carul mare.*

Proverb AI: *O sămânță poate transforma un pustiu în pădure.*

Tipul IV: Proverbe circumstanțiale, cu structura logico-semantică X pred m, unde *m* “marchează circumstanțele spațio-temporale, instrumentul, modalitatea – cu orice valori în afara aceleia de «obiect al acțiunii»” (p. 191):

Proverb tradițional: *Mâța blândă zgârie rău.*

Proverb AI: *Cucul cântă doar la răsăritul soarelui./Umbra se ascunde la baza copacilor.*

Tipul V: Proverbe comparative:

Proverb tradițional: *Mai bine cap de pisică decât coadă de leu.*

Proverb AI: *Mai bine să fii o stea singuratică decât o umbră într-o mulțime.*

Alte aspecte structurale specifice tradiției proverbului românesc identificate de Constantin Negreanu (1983: 58-152) și supuse de noi procesului de producere a unor “proverbe noi” cu ajutorul algoritmilor de procesare a limbajului natural, fac referire la caracteristicile de mai jos. Facem precizarea că în cererea adresată AI, am folosit explicațiile și exemplificările propuse de autor⁸.

⁸ Acesta identifica (1983: 48-49), în urma a 5994 proverbe analizate, următoarea repartizare în etnocâmpuri, în ordine descrescătoare: *înțelepciune, ironie, muncă, prudență, inteligență, dreptate, educație, demnitate, bunătate,*

- antonimia la nivelul microcontextului; cupletul antonimic este legat prin conjuncția *și*, cu valoare adversativă⁹ (p. 68):
 Proverb tradițional: *Nebunii și înțelepții dau mese și mănâncă.*
 Proverb AI: *Visătorii și realiștii visează și acționează.*
- utilizarea, pentru mărirea impactului, a unei opoziții la nivelul numeralului (p. 60):
 Proverb tradițional: *Un nebun aruncă o piatră și zece înțelepți nu o pot scoate.*
 Proverb AI: *Un călător singur face un pas și zece prieteni îi întind o mână de ajutor.*
- valorificarea relațiilor de sinonimie în cazul unor substantive concrete din diferite etnocâmpuri (p. 82):
 Proverb tradițional: *Răbdarea e temelia înțelepciunii.*
 Proverb AI: *Speranța e lumina în întuneric, ce ghidează pașii noștri./Dragostea e izvorul bucuriei, care hrănește sufletul.*
- frecvența singularului în raport cu pluralul și a formelor articulate comparativ cu cele lipsite de articol (p. 108):
 Proverb tradițional: *Casa fără perdele/ Ca femeia fără sprâncene.*

cunoaștere, noroc, adevăr, cinste, cumpătate, prietenie, voinicie, omenie, frumusețe, resemnare, respect, economie, soartă).

⁹ Pentru o analiză a proverbelor românești în care se actualizează relația de antonimie, a se vedea și Doina Macarie, *Relații de antonimie în proverbul românesc*, Editura Carminis, 2021.

Proverb AI: *Un fluture colorat poate fi simbolul transformării și mărturia schimbării./Un viscol puternic poate fi lecția despre rezistență și mărturia puterii adaptabilității.*

- absența verbului predicativ sau copulativ este totală sau parțială, “în sensul că poate lipsi din ambele părți ale proverbului sau numai din partea a doua.” (p. 113)
Proverb tradițional: *Nici în car, nici în căruță, nici în teleguță./Cine e mare/E și tare/Cine e mic/Tot nimic.*
Proverb AI: *Zâmbetul prietenului, lacrima străinului, două exprimări ale vieții trecătoare./ Silueta muntelui, conturul văii, două sculpturi ale naturii veșnice.*
- prezența corelativelor *cum/așa*. (p. 67)
Proverb tradițional: *Cum ți-e lucrul, așa ți-e plata.*
Proverb AI: *Cum îți ascuți inima, așa vei găsi calea spre fericire./Cum îți exprimi recunoștința, așa vei întâlni bucuria în fiecare zi.*
- proverbe enunțuri de timpul A este B (p. 68):
Proverb tradițional: *Muirea bărbată, avuția casei.*
Proverb AI: *Soarele strălucitor, bucuria zilei./Inima deschisă, izvorul prieteniei.*
- folosirea repetiției, cu valoare mnemotehnică (p. 69);
Proverb tradițional: *Rău cu rău, dar mai rău fără rău.*
Proverb AI: *Zâmbet după zâmbet, fericirea devine obicei.*
- modurile specifice proverbului sunt indicativul, conjunctivul, imperativul și, foarte rar, infinitivul (p. 113):

Proverb tradițional: *Nu-ți băga lingura unde nu-ți fierbe oala.*

Proverb AI: *Nu împrăștia semințele acolo unde nu-i bun pământul.*

- “aproape toate unitățile paremiologice din această categorie conțin o singură atributivă [...] majoritatea proverbelor atributiva este intercalată” (p. 133).

Proverb tradițional: *Câinele care latră, nu mușcă.*

Proverb AI: *Râul care curge, nu se întoarce niciodată înapoi./Floarea care înflorește, nu se teme de vânt./Prietenul care ascultă, nu judecă.*

Din punct de vedere lingvistic, este cunoscut faptul că semnificantul proverbului tradițional poate cuprinde elementele segmentale din categoria arhaismelor, regionalismelor, neologismelor, care pot evidenția detalii legate de momentul când se produce și se stabilizează în limbă astfel de structuri, spre deosebire de structurile (cu aspect paremiologic) generate de AI, în care termenii selectați variază în funcție de modelul lingvistic pe care îl folosește aplicația.

În privința semnificatului, acesta trimite, pentru ambele tipuri de enunțuri (tradiționale și generate de AI) la o situație reală, dar care numai în cazul proverbului tradițional a dobândit, prin utilizare îndelungată, un statut privilegiat, găsindu-și multiple posibilități de aplicare în alte situații de comunicare. În cazul enunțurilor generate de AI, obținerea autorității prin invocarea unor astfel de enunțuri prin care receptorul să fie orientat și influențat în opțiunile discursive ulterioare presupune parcurgerea unui proces de durată, în urma căruia i se va testa durabilitatea.

Relativ la posibilitățile creative, remarcăm în cazul fizionomiei “proverbelor noi” generate de AI că operațiile de

proiectare angajează respectarea unor scheme specifice vorbirii proverbiale și mai multe modalități lexicale, care, împreună, vor genera un mesaj ce va fi asociat cu imagini aflate mai mult sau mai puțin sub semnul expresivității. Din punct de vedere lexicosemantic, în optica inteligenței artificiale, astfel de enunțuri pot ilustra creativitatea metaforică, dar, de multe ori, intră în conflict cu spiritul limbii române, atingând rizibilul:

Curajul e combustibilul transformării, ce alimentează schimbarea.

Curajul neîngenuncheat înalță, frica învinsă.

O lacrimă poate schimba o inundație.

Cel mai mare neajuns se dovedește a fi, din perspectiva normei lexicale, substituirea unor termeni cu sinonime inadecvate din punct de vedere contextual sau utilizarea unor termeni cu alte conotații decât cele cu care vorbitorii sunt obișnuiți. La fel se întâmplă și în cazul valorificării relațiilor de antonimie prin derivare cu prefixe negative (Negreanu, 1983: 82-88), procedeu greu de replicat de AI:

Proverb tradițional: *Hoțul neprins, negustor cinstit.*

Proverb AI: *Curajul neîngenuncheat înalță, frica învinsă.*

Totuși, chiar dacă se respectă, în sinergia dintre tradiție și AI, tiparul specific enunțului proverbial, prin păstrarea unor termeni cu valoare de simbol, în stabilirea relațiilor diferite dintre lexemul centru și celelalte lexeme se ignoră memoria culturală, care asigură, de fapt, imortalitatea unor astfel de enunțuri. Este cazul tipurilor de proverbe care conțin “nume proprii, care exprimă generalizarea unor cazuri particulare” (Negreanu, 1983: 91):

Proverb tradițional: *A dat ca Eremia cu oiștea de gard.*

Proverb AI: *Asemenea lui Ana, fiecare călătorește pe drumul propriului său destin.*

Chiar dacă numărul particularităților specifice acestor structuri sunt limitate, ocurențele în care sunt convocați mulți dintre termeni în enunțurile generate de AI pot evidenția și extensii ale sensurilor cunoscute, resurecția unor termeni mai vechi, utilizarea cu sensuri noi a unor termeni monosemantici, manifestarea polisemantismului de transfer în cazul termenilor din sfera câmpului lexical aparținând domeniul tehnic, aspecte care pot face obiectul unor cercetări ulterioare.

3. Concluzii

Încercarea de modelare a elementelor moștenirii culturale care au orientat generații întregi prin filtru inteligenței artificiale a probat versatilitatea și deschiderea acestor structuri (tradiționale), care pot deveni, prin actualizări multiple, purtătoare de semnificații noi. Din perspectiva relației dintre mesajul proverbelor și contextul cultural, apreciem că existența unui model general de funcționare, care își va găsi un corespondent mai apropiat sau mai îndepărtat din punct de vedere formal în alte limbi, precum și posibilitățile de (re)actualizarea, prin discurs repetat sau remodelarea creativă a AI a tradiției culturale vor facilita, pe termen lung, descrierea profilului psiholingvistic al românilor și urmărirea modului în care se schimbă modelele culturale specifice unor perioade delimitate istoric.

Ezitățile pe care le-am întâmpinat pe parcursul lucrării în ceea ce privește numirea structurilor cu aspect proverbial generate de AI și opinarea adesea divergentă din literatura de specialitate românească în legătură cu statutul și denumirile propuse pentru proverb și pentru alte denominări pentru subclasele înrudite (aforismul, maxima, sentința, zicala etc.) ne-au determinat să luăm în considerare posibilitatea includerii în inventarul terminologic a unei subcategorii de graniță care s-ar putea numi, la sugestiile AI: *neoproverb*, definibil ca “enunț scurt și memorabil generat de o

inteligentă artificială, care încearcă să exprime un adevăr general sau o învățătură, fără să respecte întotdeauna rigorile și tradițiile folclorice clasice ale proverbelor”; *proverboid* “sugerează că enunțul are caracteristici asemănătoare cu ale unui proverb, dar poate să nu se alinieze complet cu criteriile tradiționale”; *proverb digital* “indică originea digitală a proverbelor și sugerează că acestea sunt generate în mediul digital, de către algoritmi și modele lingvistice”. Apreciem, de asemenea, că celor două surse specifice corpusului tradițional de proverbe menționate de Iuliu Zanne, populară și cultă, i s-ar putea adăuga, ca strategie generatoare de posibile proverbe algoritmizarea cu ajutorul AI.

Bibliografie

- CHIȚIMIA, C. I. (1960): *Paremiologie*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IX, nr. 3
- COȘERIU, Eugen (2000): *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura Arc
- COTEANU, Ion (1973): *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România
- DUMISTRĂCEL, Stelian (2006): *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instaurării comuniunii fatice prin mass-media*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”
- GENCĂRĂU, Oana Aurelia (2008): *Proverbul de la paremiologic la retoric*, Oradea, Editura Universității din Oradea
- GHEORGHE, Gabriel (1986): *Proverbele românești și proverbele lumii romanice. Studiu comparativ*, București, Editura Albatros
- IORDAN, Iorgu (1975): *Stilistica limbii române. Ediție definitivă*, București, Editura Științifică

- MACARIE, Doina (2021): *Relații de antonimie în proverbul românesc*, Pitești, Editura Carminis
- MUNTEANU, George (1967): *Proverbe românești*, București, Editura pentru Literatură
- NEGREANU, Constantin (1983): *Structura proverbelor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică
- PAPADIMA, Ovidiu (1968): *Literatura populară română*, București, Editura pentru Literatură
- RUXĂNDIOIU, Pavel (1966): *Aspectul metaforic al proverbului, în Studii de poetică și stilistică*, București, Editura pentru Literatură
- RUXĂNDIOIU, Pavel (1972): *Proverbul, element de educație, în Educație și limbaj*, București, Editura Didactică și Pedagogică
- SLAVE, Elena (1967): *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor*, Probleme de lingvistică generală, vol. V, București, Editura Academiei Române
- TABARCEA, Cezar (1982): *Poetica proverbului*, București, Editura Minerva
- ZANNE, Iuliu A (1895): *Zanne, Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol. I, București, Editura Librăriei Socec & Comp.

Webography

- TELEOACĂ (DOBRE), Dana-Luminița (2020), *The Proverb – Theoretical and Practical Boundaries*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, Dumitru Duda (Ed), *Paths of Communication in Postmodernity*, p. 298-306, <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A32448/pdf>